

N:o 63.

Ank. till Riksd. kansli den 20 april 1893, kl. 4 e. m.

Utlåtande, angående beviljande af vissa förmåner för enskilda jernvägsanläggningar.

(R. A.)

Kongl. Maj:t har i proposition af den 10 december 1892 föreslagit Riksdagen medgifva, att Kongl. Maj:t må, der så pröfvas lämpligt, berättiga kommuner, enskilda personer eller bolag, hvilka intill början af 1894 års lagtima riksdag kunna undfå Kongl. Maj:ts nådiga tillstånd att inom riket anlägga jernväg, att, ehvad de för sådant ändamål undfå statsbidrag eller icke, *dels* erhålla upplåtelse af den för jernvägsanläggningen erforderliga, kronan tillhöriga jord utan annan kostnad än att, hvad angår boställsjord eller annan åt enskild person med åborätt eller annorledes upplåten kronojord, ersättning derför lemnas i enlighet med hvad kongl. förordningen den 14 april 1866 i sådant afseende stadgar, *dels ock* kostnadsfritt begagna för anläggningen sådana å kronans egor belägna kalk- och stenbrott jemte grustäppter, som kunna vara disponibla.

I en inom Andra Kammaren väckt motion (n:o 159) har herr A. Hedin hemställt, att Riksdagen icke måtte bifalla nämnda proposition.

Såsom skäl för detta sitt yrkande har motionären icke anfört, att ifrågavarande medgifvande, betraktadt i och för sig sjelft, innebär någon olägenhet, utan grunden för samma yrkande är, enligt motionärens egen förklaring, att söka i en yttre anledning, nemligen ingifvandet till Kongl. Maj:t af ansökan om koncession å den svenska sträckningen af en jern-

Bih. till Riksd. Prot. 1893. 4 Saml. 1 Afd. 47 Häft. (N:o 63.)

vägsanläggning från Luossavaras jernmalmsfält till Ofotenfjorden, hvilken koncession motionären befarar kunna blifva beviljad. »Till skydd mot ett sådant äfventyr» — yttrar motionären — »synes Riksdagen böra anlita det enda medel, den ännu har i sin hand, nemligen att behålla utöfningen af sin rätt att i hvarje särskildt fall pröfva, om de förmåner, som Kongl. Maj:t årligen begär ett generelt bemyndigande att tilldela enskilda jernvägsföretag, böra medgifvas eller ej.»

Uppå framställningar af enskilda motionärer hafva emellertid kamrarne beslutit skrifvelse till Kongl. Maj:t, med anhållan att, innan koncession meddelas å jernväg inom Norrbottens län af annan än lokal betydelse, Riksdagen lemnas tillfälle att yttra sig i frågan, och utskottet är öfvertygad icke blott derom, att till följd af berörda skrifvelse Kongl. Maj:t ej skall meddela koncession å den ifrågasatta jernvägen Luossavara —norska gränsen, förrän Riksdagen fått i ämnet sig yttra, utan äfven derom, att koncession å en dylik jernvägsanläggning icke skall komma att beviljas mot en uttalad önskan af Riksdagen. Men frånsedt den omständigheten att anledningen till motionen sålunda torde hafva bortfallit, synes motionen jemväl af andra orsaker icke böra bifallas.

I motiveringen till det framställda yrkandet har motionären anført, bland annat:

att medan i andra konstitutionella stater beviljandet af koncession å jernvägsanläggningar antingen vore beroende af folkrepresentationens beslut eller ock af regeringen endast kunde beslutas med iakttagande af en allmän koncessionslags föreskrifter, hade deremot i Sverige Kongl. Maj:t tillegnat sig befogenhet att meddela koncession med deri inbegripen expropriationsrätt;

att ordalagen i expropriationslagen af den 20 november 1845 lika mycket som omständigheterna vid dess tillkomst tydligt nog visade, att den icke afsett expropriation för jernvägsanläggningar;

att hvarken i 1840 års Riksdags af Kongl. Maj:t icke sanktionerade beslut i ämnet, eller i Kongl. Maj:ts proposition till 1844 års Riksdag med förslag till expropriationslag, eller i lagutskottets vid sistnämnda riksdag utlåtande öfver detta förslag, minsta antydan förekomme, att man vid stiftandet af ifrågavarande expropriationslag hade någon tanke på, att den skulle komma att tillämpas å jernvägsanläggningar;

att motsatsen framginge till och med tydligt nog af de märkliga ordalag, hvori lagutskottet i nyss nämnda utlåtande yttrade och sökte att bemöta sina betänkligheter mot att i Kongl. Maj:ts hand allena lägga

magten att afgöra, om enskild person skulle vara pliktig att afstå jord eller lägenhet;

att Riksdagen — som år 1854 (skrifvelsen n:o 183) förklarar, att jernväg af beskaffenhet att kunna hänföras under begreppet allmän väg icke finge anläggas utan Kongl. Maj:ts tillstånd — icke dermed äfven sagt, att rätt till expropriation för jernvägsanläggning finge af Kongl. Maj:t utan Riksdagens hörande meddelas, utan i sjelfva verket ansett rätt att i beslutet derom deltaga vara åt representationen förbehållen;

att Riksdagens skrivelser n:o 188 år 1860 och n:o 120 år 1863, i hvilka rikets ständer för sin del uttryckligen och formligen meddelade expropriationsrätt åt ett antal enskilda jernvägar, visade, att rikets ständer då fortfarande hyllade den af lagutskottet år 1844 uttalade grundsatsen, att större kommunikationsföretag icke borde få utföras utan representationens samtycke;

men att Kongl. Maj:t emellertid sedan nära ett halft sekel tillagnat sig en rätt, för hvilken fåfängt söktes något stöd i grundlagen.

Det 1844 års urtima Riksdag förelagda förslaget till förordning om jords eller lägenhets afstående för allmänt behof innehöll i 1 § följande bestämmelse, uttryckande den grundsats, hvarpå förslaget var bygdt:

»Der Konungen pröfvar nödigt, att jord eller lägenhet, som enskild man, menighet eller inrättning tillhör, begagnas skall, antingen till rikets försvar, till allmän väg, bro, hamn — — — — eller till annat allmänt behof; vare egare pliktig att afstå hvad för ändamålet fordras; njute dock — — — — ersättning därför — — —.»

Om berörda stadgande anförde lagutskottet i sitt öfver förslaget afgifna betänkande (n:o 56), bland annat:

»Under granskningen af denna § har utskottet visserligen ej kunnat förbise, hurusom stadgandet, att *det må på Konungen ensam bero, då jord eller lägenhet skall till allmänt behof användas*, kunde gifva anledning till det inkast, att om, å ena sidan — — — så skulle, å den andra, företag af större omfattning och vigt, såsom kanalänläggningar och annat dylikt, kunna utan den andra statsmagtens hörande sättas i verket; men då — — — — och då, vid större företag, anslag af allmänna medel otvifvelaktigt alltid skola erfordras, derigenom så beskaffade ärenden varda rikets ständer meddelade, anser utskottet någon betänklighet ej böra möta emot antagandet af förslaget i denna del; hvaremot — — —»

Förslagets ofvan angifna föreskrift inflöt i 1 § af 1845 års expropriationslag utan annan ändring, än att orden »till annat allmänt behof

utbyttes mot »till dylikt allmänt behof», och återfinnes med denna lydelse jemväl i nu gällande expropriationslag af den 14 april 1866.

Huruvida lagstiftarne vid 1844—1845 års riksdag förestälde sig, att den då beslutade expropriationslagen skulle komma att tillämpas på jernvägsanläggningar, lemna utskottet derhän. Omedelbart efter utfärdandet blef den emellertid af Kongl. Maj:t på sådant sätt tillämpad. Genom resolution den 27 november 1845 beviljade nemligen Kongl. Maj:t det eller de bolag, som för sådant ändamål bildades, rättighet att under loppet af tjugu år, räknadt från och med år 1846, anlägga jernvägar i Sverige, med rätt för bolagen att, efter gällande lag och författningar, till sig lösa och med full eganderätt bibehålla den enskilda personer eller korporationer tillhöriga, för jernvägsanläggningarna behöfliga jord.

Kongl. Maj:t öfverlemnade derefter till 1847—1848 års riksdags statsutskott en underdånig anhållan om beviljande af understöd från statens sida för anläggning af jernväg emellan Örebro och Hult, på det rikets ständer måtte komma i tillfälle att närmare öfverväga, hvad åtgärd å det allmännas sida i afseende på detta för den inhemska handeln och industrien särdeles viktiga ärende må vara att vidtaga. Hvarken statsutskottet (utlåtandet n:o 262) eller rikets ständer (skrifvelsen n:o 180) framstälde någon som helst anmärkning deremot, att Kongl. Maj:t beviljat omförmälda jernvägskoncession och dervid meddelat rätt till expropriation. Uppå hemställan af statsutskottet beslöto ständerna, att jernvägsbolaget skulle ega att, jemte de i Kongl. Maj:ts nådiga resolution af den 27 november 1845 medgifna rättigheter, tillgodonjuta, bland andra förmåner, dels den att, utan kostnad eller årlig ersättning, erhålla upplåtelse af den för jernvägsanläggningen erforderliga, kronan tillhöriga jord, dock att, då fråga vore om boställs-jord eller annan åt enskild person upplåten kronojord, ersättning derför borde af bolaget lemnas, i enlighet med hvad gällande expropriationslag derom stadgade, dels ock den, att för jernvägsanläggningen begagna disponibla, å kronans egor belägna, kalk- och stenbrott.

Den sålunda inom tre år från expropriationslagens utfärdande af Riksdagen godkända uppfattningen om samma lags tillämplighet på jernvägar blef sedermera rådande och har till och med under den efterföljande tiden af Riksdagen på flerehanda sätt till riktigheten bekräftats. En sådan bekräftelse gaf 1853—1854 års Riksdag i sin skrifvelse n:o 183, under hvars 3:e punkt det heter:

»Företagandet och utförandet af de smärre jernvägsanläggningar inom landet, som för kommunikationer af mindre utsträckning er-

fordras, må ankomma på den enskilda industrien och företagsamheten; börande likväl ingen sådan jernbana, som kan hänföras under egenkapen af allmän väg, få anläggas, innan Kongl. Maj:t, efter skedd anmälan om samma banas riktning och beskaffenhet, dertill lemnat tillåtelse; och kommer att på särskild pröfning i hvarje fall bero, om och i hvilken mån dylika företag må af staten understödjas.»

Med afseende å detta ständernas uttalande har motionären sökt göra gällande, att Riksdagen, med förklaringen att jernväg af beskaffenhet att kunna hänföras under begreppet allmän väg icke finge anläggas utan Kongl. Maj:ts tillstånd, icke äfven sagt, att rätt till expropriation för jernvägsanläggning finge af Kongl. Maj:t utan Riksdagens hörande meddelas, utan i sjelfva verket ansett rätt att i beslutet derom deltaga vara åt representationen förbehållen. Denna mening kan utskottet icke dela. Af berörda skrifvelse framgår nemligen, att Riksdagen skilt emellan anläggning af enskild jernväg och dylik jernvägs understödjande af staten samt i fråga om anläggningen icke uppställt annan grundsats, än att den ej må ske utan Kongl. Maj:ts tillåtelse. Hade Riksdagen verkligen ansett, att intet jernvägsföretag skulle få komma till utförande utan Riksdagens hörande, torde sådant utan tvifvel hafva blifvit direkt utsagdt i förevarande skrifvelse, med hvilken Riksdagen afsåg att fastställa de allmänna grunderna för jernvägsanläggningar inom Sverige. Mot motionärens åsigt talar dock ett ännu starkare skäl, nemligen det att Riksdagen i skrifvelsen tilldelar jernväg egenkapen af allmän väg, hvarigenom Riksdagen, då Kongl. Maj:t enligt 1845 års förordning egde rätt att medgifva expropriation för allmän väg, lagt anläggning af jernväg under expropriationslagens föreskrifter och dermed under Kongl. Maj:ts sjelfständiga pröfning och afgörande.

Till bevis därför, att Riksdagen ansåg större kommunikationsföretag icke böra få utföras utan representationens samtycke, åberopar motionären Riksdagens skrivelser n:o 188 år 1860 och n:o 120 år 1863, i hvilka, såsom det i motionen yttras, »rikets ständer för sin del uttryckligen och formligen meddelade expropriationsrätt åt ett antal enskilda jernvägar». Härmed syftar motionären på följande föreskrift i nämnda skrivelser, båda angående statsunderstöd för jernvägsanläggningar:

»12:o) Bolaget är berättigadt:

a) att, efter gällande lag och författningar, till sig lösa och med eganderätt besitta enskilda personer och korporationer tillhörig jord, som för jernvägsanläggningen erfordras; hvilken jord dock ej får för bolagets skuld intecknas.»

Denna bestämmelse insattes bland villkoren för åtnjutande af låneunderstöd till enskild jernväg af 1853—1854 års Riksdag vid beviljandet af dylikt understöd åt Gefle—Dala jernväg (skrifvelsen n:o 197) och ingick derefter oförändrad i 1860 och 1863 års Riksdagens beslut om statsbidrag till enskilda jernvägar.

Enligt utskottets uppfattning kan emellertid vid intagandet bland lånevillkoren af ifrågavarande bestämmelse så mycket mindre fästas den betydelse, att Riksdagen dermed skulle hafva velat meddela formlig expropriationsrätt, som bestämmelsen icke innehåller annat, än att bolaget egde tillösa sig jord efter gällande lag och författningar, samt det enligt dessa ankom på Konungen att bevilja expropriation. Det torde äfven förtjena att uppmärksammas, att vid 1853—1854 års riksdag frågan om statsunderstöd för Gefle—Dala jernväg förekom hos rikets ständer, *innan* Kongl. Maj:t meddelat koncession å jernvägen, och att nyssnämnda riksdags statsutskott, som föreslog bestämmelsen, utan att i sitt utlåtande (n:o 274) göra någon antydning derom, att Riksdagens medverkan vore nödvändig för expropriationsrättens beviljande, formulerade sin hemställan i ämnet sålunda: »att rikets ständer måtte — — — — dels medgifva de förmåner, samt, för sin del, besluta eller hos Kongl. Maj:t i underdånighet föreslå de bestämmelser, som här efteråt finnas uppgifna».

Då 1871 års fond för låneunderstöd till enskilda jernvägsanläggningar beslöts af samma års lagtima Riksdag, förordnade Riksdagen, att hvarje jernvägsbolag, som erhöle statsunderstöd, skulle, då Kongl. Maj:t så pröfvade lämpligt, komma i åtnjutande af de förmåner, hvarom nu är fråga. Kongl. Maj:t föreslog sedermera 1872 års Riksdag att medgifva, att enskilda personer eller bolag, hvilka undfått eller kunde undfå Kongl. Maj:ts tillstånd att inom riket anlägga jernväg, skulle, om än de för sådant ändamål icke erhöle statsbidrag, likväl, der Kongl. Maj:t så pröfvade lämpligt, komma i åtnjutande af samma förmåner. Denna kongl. proposition blef af Andra Kammaren bifallen, hvaremot Första Kammaren begränsade medgifvandet till dem, som redan erhållit koncession eller kunde före nästa lagtima riksdags början erhålla sådan, och blef detta beslut af Andra Kammaren biträdt. På framställning af Kongl. Maj:t har Riksdagen derefter år efter år lemnat enahanda medgifvande.

Med hänsyn till dessa Riksdagens beslut och uttalanden torde det, enligt utskottets mening, svårligen låta sig förneka, att icke Riksdagen ansett det tillkomma Kongl. Maj:t att meddela rätt till expropriation för anläggning af jernväg, och motionen själf synes utskottet gifva

vid handen, att motionären funnit nämnda rätt ej kunna af Riksdagen ensidigt Kongl. Maj:t fråntagas.

Detta kan för öfrigt numera desto mindre komma i fråga, som Kongl. Maj:ts magt att medgifva rätt till expropriation af mark för anläggning af jernväg blifvit uttryckligen erkänd i lag, stiftad af Konung och Riksdag gemensamt. Denna lag är förordningen om lagfart och inteckning af jernväg m. m. den 15 oktober 1880, i hvilken 1 § stadgas:

»Med jernväg förstås i denna förordning sådan enskild jernväg, för hvars anläggning Konungen medgifvit rätt till förvärfvande af erforderlig mark enligt gällande författningar om jords eller lägenhets afstående för allmänt behof — — —.»

Motionären föreslår — närmast för ett ändamål, som likväl, efter hvad förut påpekats, genom Riksdagens redan fattade beslut lär på annan väg vinnas — att Riksdagen icke måtte medgifva Kongl. Maj:t rätt att i vanlig ordning bevilja ofvan omnämnda förmåner för enskilda jernvägsanläggningar. Om lämpligheten af ett sådant förfarande från Riksdagens sida hyser emellertid utskottet en annan åsigt än motionären.

Till en början vill utskottet fästa uppmärksamheten derpå, att det alltid skall gifvas fall, då för anläggning af jernväg icke erfordras upplåtelse af kronojord. I dylika fall skulle, äfven om motionärens förslag antoges, det tillämnade jernvägsföretaget icke komma att dragas under Riksdagens pröfning, medan deremot i andra fall en jernväg icke kunde komma till stånd utan Riksdagens samtycke till beviljandet af vissa, från statens synpunkt sedt, obetydliga förmåner. Att ett sådant förhållande, principiellt taget, vore i högsta grad oegentligt, derom lär utskottet icke behöfva erinra. Utskottet kan dock icke underlåta att påvisa, till hvilka egendomliga följder den anmärkta oegentligheten skulle kunna leda. Antag t. ex. att den fördelaktigaste sträckningen för en jernväg ginge öfver en eller några kronan tillhöriga egendomar, men att jernvägen utan allt för stor olägenhet äfven kunde framdragas i annan riktning, så att den ej berörde kronans jord. Det torde då kunna inträffa, att, för undvikande af omgången med Riksdagens hörande eller den i något fall till äfventyrs ovissa utgången deraf, jernvägen anlades på sidan om kronans egendom, och att i stället för mark, som det icke vållade kronan någon uppoffring att afstå, för jernvägens behof från enskild man medelst expropriation toges jord, som han icke vill mista.

I olikhet med motionären är utskottet vidare af den åsigt, att det skulle vara mindre lämpligt att i allmänhet draga frågor om anläggning af enskild jernväg inför Riksdagen. Väl är det sant, att härigenom de forna riksdagsstriderna om jernvägar icke skulle upplifvas, men nya jernvägsstrider skulle utan tvifvel uppstå och lända till allt annat än fromma för riksdagsarbetet. I detta afseende torde det vara nog att påpeka, att säkerligen icke sällan skulle göras ansträngningar att förhindra anläggandet af allmännyttiga jernvägar, som möjligen kunde — och huru ofta skall icke detta i någon mån blifva händelsen — komma att konkurrera med en redan befintlig jernväg.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt och med erinran att det ifrågasatta medgifvandet endast afser tiden till nästa lagtima riksdags början, får utskottet, som i detta sammanhang velat begagna tillfället att uttala, att en koncessionslag skulle ur flera synpunkter blifva till gagn såväl för det allmänna som för de enskilde, hemställa,

att Riksdagen, med afslag å herr A. Hedins ofvan omförmälda motion, må bifalla Kongl. Maj:ts ifrågavarande proposition.

Stockholm den 20 april 1893.

På statsutskottets vägnar:

GUSTAF SPARRE.

Reservation

af herr *O. Jonsson.*